

PROTOCOL
SEXUEEL
GRENSOVERSCHRIJDEND
GEDRAG

2012



INHOUDSOPGAVE

	<i>pagina</i>
INLEIDING	3
HOOFDSTUK 1 Begripsbepalingen	4/5
HOOFDSTUK 2 Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag	6/7
HOOFDSTUK 3 Stappenplan bij een vermoeden van seksueel grensoverschrijdend gedrag (sgog)	8/9/10/11
Bijlagen	
Bijlage 1 Complete wetteksten op het gebied van seksueel grensoverschrijdend gedrag	12
Bijlage 2 Beknopte signalenlijst van vermoedelijk seksueel grensoverschrijdend gedrag.	13/14
Bijlage 3 Profiel en functie van de vertrouwenspersoon	15
Bijlage 4 Profiel en functie van de aandachtsfunctionaris	16
Bijlage 5 Taak en functie taxatiecommissie	17
Bijlage 6 Formulier melding bij de vertrouwenspersoon	18/19
Bijlage 7 Experts op het gebied van verhoren van mensen met een verstandelijke handicap in zake seksueel grensoverschrijdend gedrag	20
Bijlage 8 Politie en Justitie	21/22
Bijlage 9 Brief voor aanvragen van bewijs van gedrag	23
Bijlage 10 Maatregelen die het Landelijk Bestuur tot haar beschikking heeft	24/25
Bijlage 11 Voorbeeld van een brief voor op non-actief stelling	26
Bijlage 12 Voorbeeld van een brief voor ontbinding van de vrijwilligersovereenkomst	27
Bijlage 13 Belangrijke adressen	28
Bijlage 14 Literatuurlijst	29/30

INLEIDING

KansPlus zet zich in, om samen met ouders en verwanten, het welzijn van mensen met een verstandelijke beperking te verbeteren, hun positie te versterken en hun mogelijkheden vergroten.

Vele vrijwilligers in het land zetten zich in om de doelstelling van KansPlus te bereiken. Zonder vrijwilligers kan de vereniging haar missie niet realiseren. In 2005 heeft de rechtsvoorganger van KansPlus haar vrijwilligersbeleid herzien en opnieuw vastgelegd. Het protocol seksueel grensoverschrijdend gedrag maakt onderdeel uit van het vrijwilligersbeleid.

KansPlus is een vereniging van meer dan 9.000 leden en bestaat uit 90 ledengroepen verspreid over het hele land. De ledengroepen worden bestuurd door een bestuur en daarnaast zijn vrijwilligers actief in diverse uitvoerende taken. De kerntaken van KansPlus zijn verstrekken van informatie, belangenbehartiging en het organiseren van mogelijkheden tot onderlinge ontmoeting van leden. Veel ledengroepen hebben naast deze kerntaken ook nevenactiviteiten voor mensen met een verstandelijke handicap. Bij deze activiteiten staan KansPlus vrijwilligers in direct contact met mensen met een verstandelijke beperking.

Het doel van dit protocol seksueel grensoverschrijdend gedrag

Het protocol beoogt het voorkomen, verminderen en stoppen van seksueel grensoverschrijdend gedrag door personen die vrijwilligerswerk verrichten voor KansPlus. In dit protocol zijn twee onderdelen te onderscheiden. Een onderdeel preventie en een onderdeel seksuele intimidatie & seksueel misbruik.

Het hart van het protocol is een stappenplan. Het stappenplan bevordert eenduidig handelen. Het biedt u als vrijwilliger handvatten. Het geeft u als vrijwilliger, maar ook leden van KansPlus, inzicht in de handelwijze. Het verplicht u als vrijwilliger om zoveel mogelijk conform het stappenplan te handelen en biedt u tevens bescherming. Het stappenplan dient hierbij als richtlijn. Het biedt geen pasklare oplossingen. Maatwerk blijft geboden.

Dit protocol is alleen van toepassing op seksueel grensoverschrijdend gedrag door vrijwilligers van KansPlus. Het protocol is nadrukkelijk niet van toepassing op seksueel grensoverschrijdend gedrag door medewerkers, leden (geen vrijwilligers) en derden van buiten KansPlus.

HOOFDSTUK 1

BEGRIPSBEPALINGEN

Voor de leesbaarheid van het protocol zijn de termen en begrippen gedefinieerd.

1. *Seksueel misbruik, seksuele intimidatie, ongepaste intimiteiten of seksueel grensoverschrijdend gedrag; (volgens de definitie van Commissie Seksueel Misbruik Jeugdigen, 1995, zie bijlage 1)*

- Het betrekken van een deelnemer in seksuele activiteiten, of het doen van pogingen daartoe, dan wel er mee dreigen of er beangstigende toespelingen op maken of een appèl doen op in of meer latente seksuele gevoelens,
- ten behoeve van de bevrediging van eigen (lust of macht) behoeften van de pleger,
- tegen de zin van de deelnemer, of waarbij de deelnemer het gevoel heeft zich er niet aan te kunnen onttrekken, als gevolg van lichamelijk of relationeel overwicht, emotionele druk, dwang of geweld, of waarvan het onvoldoende begrip heeft, of die niet passen bij de ontwikkelingsleeftijd van de deelnemer.

Voor de wetteksten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag, zie bijlage 1.

2. *Seksuele activiteiten:*

Het door de deelnemer ondergaan of moeten uitvoeren van seksuele handelingen, het moeten dulden van seksuele toenaderingen, het blootstellen aan exhibitionisme, het zich moeten ontkleden met een seksuele intentie en/of de deelnemer actief of passief betrekken bij erotische prikkeling, gerichte beelden of geluidsmateriaal (bijvoorbeeld film/video/foto/tekening/webcam/06-lijnen enzovoorts).

3. *Vermoedelijke dader*

Vrijwilliger met of zonder een verstandelijke beperking die zich verdacht maakt met betrekking tot het plegen van grensoverschrijdend gedrag volgens bovenstaande definitie.

4. *Deelnemer activiteit*

Iemand met een verstandelijke handicap, die deelneemt aan een activiteit, georganiseerd onder verantwoordelijkheid van KansPlus. Er is dan sprake van

- a. één of meerdere vrijwilligers die de activiteit aanbieden en de verantwoordelijkheid en de zorg voor een groep mensen dragen en
- b. mensen voor wie de activiteit bedoeld is.

Er kan zowel sprake zijn van een groepsactiviteit als een individuele activiteit.

5. *Het vermeende Slachtoffer*

Het vermeende slachtoffer is diegene bij wie vermoedelijk het grensoverschrijdend gedrag is gepleegd.

6. *Vertrouwenspersoon*

Een onafhankelijk iemand van buiten KansPlus, die in opdracht van het Landelijk Bestuur van KansPlus, belast is met het in werking zetten van en uitvoering geven aan het protocol. (zie bijlage 3; profiel en functie vertrouwenspersoon)

7. *Vrijwilliger*

Iemand met of zonder verstandelijke handicap die vanuit persoonlijke betrokkenheid, deskundigheid en ervaring (vaak als familielid van iemand met een verstandelijke handicap) vrijwillig een taak binnen KansPlus op zich neemt. Die taken kunnen enorm verschillen, maar leveren een bijdrage aan de doelstelling die de vereniging wil realiseren.

8. *Afdelingsbestuurder*

Een vrijwilliger die een taak binnen het bestuur van een afdeling op zich heeft genomen.

9. *Aandachtsfunctionaris*

Een Algemeen bestuurder van KansPlus met de portefeuille seksueel grensoverschrijdend gedrag. Voor functie en taak zie bijlage 4.

10. *De taxatiecommissie.*

Commissie die een melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag 'taxeert'. Taak van de taxatiecommissie is om op basis van de verkregen informatie van de melder(s) in te schatten of er redelijkerwijs aangenomen kan worden dat er inderdaad sprake is van seksueel overschrijdend gedrag. Zie bijlage 5: functie en taak taxatiecommissie.

HOOFDSTUK 2

PREVENTIE VAN SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG

Preventie draagt bij aan een vroegtijdige onderkenning van seksueel grensoverschrijdend gedrag, mede door attentheid op mogelijke signalen. Preventie heeft ook als meerwaarde, dat wanneer seksueel grensoverschrijdend gedrag zich voordoet, het vaak makkelijker is voor mensen met een verstandelijke handicap om negatieve ervaringen kenbaar te maken.

Binnen KansPlus kan seksueel grensoverschrijdend gedrag zich eenvoudig voordoen, vanwege de laagdrempelige en toegankelijke aard en de structuur van de organisatie. Om de doelstellingen te behalen is een groot aantal vrijwilligers nodig. Deze omstandigheden vergroten de kans dat een vrijwilliger zich meldt met een verkeerde bedoeling. De aard van de activiteiten brengt ook risico met zich mee. KansPlus organiseert activiteiten voor mensen met een verstandelijke handicap. Een vakantiekamp, uitstapjes, zwemmen en een discoavond zijn hier voorbeelden van. Mensen met een verstandelijke handicap lopen een groter risico om misbruikt te worden. Ze zijn kwetsbaar, omdat zij:

- afhankelijk zijn van aandacht, verzorging en begeleiding van anderen. Die afhankelijkheid maakt het voor mensen om hen heen makkelijker om de grens te overschrijden en voor henzelf moeilijker om aan te geven wat ze wel en niet willen;
- minder weerbaar zijn en niet hebben geleerd om gewenste en ongewenste contacten te onderscheiden;
- vaak een meer lichamelijke manier hebben van communiceren.
- minder kennis hebben over seksualiteit.

Deze risicofactoren versterken elkaar onderling nog eens.

KansPlus verstaat onder preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag het voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag door:

- a. het beperken van risicofactoren en
- b. het bevorderen van beschermende factoren.

Ad a. Het beperken van risicofactoren

Er zijn factoren die ertoe bijdragen dat seksueel grensoverschrijdend gedrag minder makkelijk kan plaatsvinden.

1. Bewustwording

Allereerst door de bewustwording van risico's. Het is belangrijk dat vrijwilligers van KansPlus zich voortdurend bewust blijven van deze risico's voor mensen met een verstandelijke handicap. Regelmatig aandacht besteden aan het onderwerp seksualiteit en seksuele intimidatie is een voorwaarde om scherp te blijven.

2. Bewijs van gedrag

De toegankelijkheid van de organisatie voor vrijwilligers met verkeerde bedoelingen is een risicofactor. Dit risico is in te perken door vrijwilligers (nieuwe) een vrijwilligersovereenkomst te laten tekenen. Met het tekenen van deze overeenkomst verbindt de vrijwilliger zich aan de rechten en plichten die het vrijwilligerswerk binnen KansPlus met zich meebrengt.

Hierbij hoort dat de (nieuwe) vrijwilliger een bewijs van gedrag aanvraagt (bijlage 9). De vrijwilliger wordt hiermee getoetst door een onafhankelijke instelling gericht op een voorgenomen activiteit en doelgroep. De kans dat er een vrijwilliger (nieuwe) wordt binnengehaald die een verleden van seksueel overschrijdend op zijn naam heeft staan, wordt hiermee verkleind.

Ad b. Het bevorderen van beschermende factoren

1. Een beschermende factor is openheid. KansPlus brengt haar visie, beleid en protocollen onder de aandacht van leden en vrijwilligers middels communicatiemiddelen als PlusPunt, de Zeg's ,Kadernet, website en nieuwsbrieven.
2. Informatie en voorlichting zijn ook beschermende factoren.
 - Een goede seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap kenmerkt zich door:
 - het bevorderen van een positief zelf- en lichaamsbeeld;
 - oog hebben voor sociale, emotionele en seksuele ontwikkeling;
 - het geven van keuzemogelijkheden;
 - grenzen leren stellen en respecteren;
 - verschil leren tussen privé en openbaar;
 - seksuele opvoeding;
 - seksuele vorming.
 - De seksuele voorlichting 'buitenhuis', dus op scholen, in zorginstellingen etc. zijn aanvullend op de voorlichting die ouders bieden. KansPlus maakt ouders bewust van deze taak en rust ouders toe.
 - KansPlus beschikt over een brochurereeks voor ouders met een verstandelijke handicap.
 - Ook ledengroepen in het land houden thema-avonden over seksualiteit, seksuele intimidatie en seksueel misbruik. De ledengroepen kunnen zich hierin laten ondersteunen door het kennis -en adviescentrum.

STAPPENPLAN BIJ EEN VERMOEDEN VAN SEKSUEEL GRENSOVERSCHRIJDEND GEDRAG (SGOG)

HOOFDSTUK 3

1. Vermoeden van SGOG: melding bij de vertrouwenspersoon

2. Vertrouwenspersoon neemt de melding op en geeft opdracht aan de taxatiecommissie

3

Taxatiecommissie taxeert of het vermoeden redelijkerwijs stand houdt en rapporteert aan de vertrouwenspersoon

4a

Melding houdt stand:
Vertrouwenspersoon heeft contact met de melder(s) en geeft aan wat er met het vermoeden wordt gedaan.

4b

Melding houdt geen stand:
Vertrouwenspersoon brengt de melder op de hoogte dat het vermoeden geen stand houdt. Ook het bestuur van de ledengroep wordt van de (geanonimiseerde) melding op de hoogte gebracht.

5

Vertrouwenspersoon neemt contact op met het slachtoffer en/of de ouders/verwanten;

- Zorgt dat herhaling voorkomen kan worden
- Geeft hen het protocol SGOG
- Licht hen in over de te lopen route volgens het protocol
- Geeft uitleg over de gang van zaken met de politie en justitie

6

Vertrouwenspersoon brengt het landelijk bestuur en directie op de hoogte.

7a

Het landelijk bestuur:

- zet de vrijwilliger op non actief
- licht de directie in
- houdt regelmatig contact met de aandachtsfunctionaris over de voortgang van het protocol

De directie:

- houdt het bestuur van ledengroep op de hoogte
- houdt contact met het landelijk bestuur over de voortgang van het protocol
- is aanspreekpunt voor de pers

8a

De vertrouwenspersoon koppelt de beslissing van het vermeende slachtoffer en/of de ouders terug naar het landelijk bestuur

8b

Landelijk bestuur doet aangifte bij de politie als vermeend slachtoffer en/of de ouders/verwanten dat niet doen

9

Vertrouwenspersoon biedt gedurende het hele proces ondersteuning aan het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten

10

Vertrouwenspersoon heeft regelmatig contact met de aandachtsfunctionaris over de voortgang van het protocol

11

Na afronding van de juridische procedure neemt het landelijk bestuur passende maatregelen naar de vrijwilliger

12

De vertrouwenspersoon heeft 1 jaar na de afronding van de juridische procedure een afrondingsgesprek met het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten

TOELICHTING OP HET STAPPENPLAN**STAP 1**- Vermoeden

Omdat een vermoeden van seksueel grensoverschrijdend gedrag niet eenvoudig is om te melden is het verstandig om eerst met vertrouwde mensen uit de ledengroep of het bestuur een oriënterend gesprek te hebben. Ook kan er door een bestuurder van de ledengroep, al dan niet samen met de melder, een melding bij de aangestelde vertrouwenspersoon worden gemaakt. In beide situaties wordt dit protocol in werking gesteld.

Zie ook bijlage 2: *signalenlijst vermoedelijk seksueel grensoverschrijdend gedrag.*

- Melden

KansPlus vindt dat iedereen die een vermoeden heeft van grensoverschrijdend gedrag door een vrijwilliger van KansPlus ten aanzien van een persoon met een verstandelijke handicap de plicht heeft hiervan melding te maken bij de vertrouwenspersoon. De vertrouwenspersoon wordt door de melder ingelicht over het vermoeden.

STAPPEN 2, 3 EN 4- Taxatiecommissie

De vertrouwenspersoon neemt contact op met de taxatiecommissie. De taxatiecommissie taxeert het vermoeden aan de hand van het formulier melding (zie bijlage 6), dat door de vertrouwenspersoon is ingevuld.

1. Het vermoeden houdt geen stand

De taxatiecommissie rapporteert haar bevindingen aan de vertrouwenspersoon. De vertrouwenspersoon neemt contact op met de melder en er volgt ook een anonieme terugkoppeling naar het bestuur van de ledengroep.

2. Het vermoeden houdt stand

De vertrouwenspersoon neemt contact op met het bestuur van de ledengroep en/of de melder(s).

STAP 5

De vertrouwenspersoon neemt contact op met het vermeende slachtoffer en de ouders/verwanten.

Onderwerpen tijdens dit contact zullen zijn:

- a. Er wordt gekeken hoe herhaling direct voorkomen kan worden. Hiertoe neemt de vertrouwenspersoon in overleg met de ouders contact op met het landelijk bestuur, zodat die de vermoedelijke dader op non-actief kunnen stellen;
- b. De vertrouwenspersoon legt het slachtoffer en/of de ouders/verwanten de te lopen route uit en geeft hen dit KansPlus protocol over seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- c. De vertrouwenspersoon licht het slachtoffer en/of de ouders/verwanten in over de gang van zaken bij een adviesgesprek met de politie, het doen van melding, aangifte, verhoor en het onderzoek (zie bijlage 8).

- Melding/aangifte

Het slachtoffer en/of ouders/verwanten besluiten op basis van de informatie uit het adviesgesprek om melding of aangifte te doen bij politie. Indien zij hiertoe niet besluiten, doet het landelijk bestuur bij de politie aangifte.

STAPPEN 6 EN 7

De vertrouwenspersoon neemt contact op met zowel het landelijk bestuur als de directie van KansPlus.

Het landelijk bestuur:

- a. zet de vermoedelijke dader op non-actief tot alles is afgewerkt. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de brief in bijlage 11;
- b. houdt contact met de vertrouwenspersoon en bewaakt de werkwijze conform het protocol;
- c. bekostigt eventuele externe hulp voor het vermeende slachtoffer en/of ouders/verwanten;
- d. bekijkt welke rol KansPlus kan spelen indien ook de vermoedelijke dader externe hulp nodig blijkt te hebben;
- e. de aandachtsfunctionaris (vanuit het landelijk bestuur) houdt de directie op de hoogte over de voortgang van het protocol en de situatie.

De directie:

- d. houdt contact met het landelijk bestuur over de voortgang van het proces in het kader van het stappenplan van dit protocol;
- e. houdt het bestuur van de ledengroep op de hoogte in de voortgang van beslismomenten;
- f. is aanspreekpunt voor de eventuele pers.

OVERIGE STAPPEN

De vertrouwenspersoon coördineert en begeleidt in overleg met betrokkenen het hele proces conform het protocol, zowel naar het vermeende slachtoffer als , indien gewenst, de ouders/verwanten.

- Justitie

Tijdens de juridische procedure of na seponeren, vrijspraak of veroordeling, zie bijlage 8

Er moet rekening gehouden worden met het feit dat er veel tijd over heen gaat voordat een onderzoek is afgerond en of de rechter een definitieve uitspraak doet. Gedurende dit langdurige juridische proces houdt de vertrouwenspersoon regelmatig contact met het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten.

- Het landelijk bestuur neemt een van de maatregelen die tot haar beschikking staan naar aanleiding van de rechtelijke uitspraak. Zie bijlage 10.

- Nazorg

Ongeveer 1 jaar na de uitspraak van de gerechtelijke procedure rond de vertrouwenspersoon het contact met het vermeende slachtoffer en/of ouders/verwanten af.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Complete wetteksten op het gebied van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Seksueel misbruik van wilsonbekwamen valt onder art 243 Sr als de seksuele handelingen (mede) bestaan uit het seksueel binnendringen en onder art 247 Sr als ontuchtige handelingen zijn verricht. Bij misbruik van gezag is art 249 Sr van toepassing. Vindt het seksueel misbruik plaats in een inrichting, dan met onderscheid gemaakt worden tussen seksueel misbruik gepleegd door mensen werkzaam in de inrichting (art 249) en seksueel misbruik door medepatiënten (art 243,247, 242, 246 Sr). Wanneer er sprake is van dwang, is afhankelijk van de seksuele handeling art 242 of 246 Sr van toepassing.

Het burgerlijk recht geeft het slachtoffer mogelijkheden om een wederpartij aansprakelijk te stellen voor geleden schade, dan wel een eis te stellen om iets te doen, na te laten of te dulden.

De basis voor deze eis of eisen wordt gevormd door de onrechtmatige daad of een wanprestatie. Het laatste is mogelijk in geval er sprake is van een overeenkomst tussen partijen, b.v. een behandelingsovereenkomst (Burgerlijk wetboek art 6:96 o.a.) De onrechtmatige daad actie kan in alle andere gevallen. Er moet echter worden aangetoond dat er sprake is van een onrechtmatigheid (bv een schending van een recht); dat schade is geleden; dat er een verband is tussen de geleden schade en de onrechtmatige daad (art 6:162 lid 1 en lid 2 BW).

Het heeft voordelen voor het slachtoffer om (ook) deze weg te bewandelen. Het slachtoffer en de aansprakelijk gestelde staan als gelijkwaardige partijen tegenover elkaar. Het slachtoffer heeft een actieve rol en een betere bewijspositie. Complexe vorderingen passen beter in het civiel proces dan in het strafproces. Het is zeer aan te bevelen een gespecialiseerde advocaat hiervoor in de arm te nemen.

Bijlage 2: Beknopte signaallijst van vermoedelijk seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Het herkennen van signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag is geen eenvoudige zaak. Bij de signalering van seksueel grensoverschrijdend gedrag kunt u op de volgende zaken letten:

- a. door iemand op heterdaad te betrappen (onmiskkenbaar of lijkt het zo?);
- b. door het 'via-via' te horen (verifiëren; wie zegt het en kan het waar zijn);
- c. door een gevoel van hier klopt iets niet (waar berust dit op, feitelijke waarnemingen of een achterdochtige geest);
- d. door de signalen die het slachtoffer, al dan niet duidelijk, afgeeft.

Hieronder wordt een overzicht gegeven van mogelijke signalen die kunnen wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Belangrijk is om te realiseren dat de signalen die genoemd worden een gevolg kunnen zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag, maar ook andere oorzaken kunnen hebben.

a. Lichamelijke (klinische) signalen.

- verwondingen, zwellingen, bloeditstoringen aan of rond de genitaliën, aan borsten, billen, onderbuik of (binnenzijde van) bovenbenen
- Vreemde voorwerpen in genitale, rectale of urethrale openingen
- Abnormale verwijding van urethrale, vaginale, rectale openingen
- Sperma in de vagina of rectum
- Ziekten die door seksueel contact (kunnen) worden overgebracht (de zgn. SOA)
- Zwangerschap
- Urineweginfecties
- Vaginale infecties met afscheiding
- (bloed)Vlekken op kleding

b. Psychosomatische signalen:

- Pijn in de onderbuik
- Pijn in de bovenbenen

c. Gedragssignalen:

- Vertellen van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Plotseling optredende gedragsveranderingen, waar geen logische verklaring voor is
- Zinspelingen op seksuele activiteiten.
- Herhaaldelijk, niet bij ontwikkelingsleeftijd behorende passende, kennis van seksueel gedrag.
- Excessieve belangstelling van seksuele zaken.
- Sterk seksueel wervend gedrag als belangrijkste vorm van contact maken
- Veel losse seksuele contacten
- Herhaaldelijk slachtoffer van (seksueel) geweld
- Buitengewone angst voor mannen (in geval van mannelijke dader)
- Angst voor aanraken
- Zichzelf/eigen lichaam vies vinden (overdadig douchen)
- Veel kleding aanhouden in bed

d. Bijkomende gedragssignalen die, in combinatie met andere en bovenstaande signalen, aan het vermoeden kunnen bijdragen.

- Pseudo-volwassen gedrag
- Negatief zelfbeeld (minderwaardigheidsgevoelens)
- Schuld- en schaamtegevoelens

- Splitsing van gevoel en verstand
- Niet durven genieten
- Gebrek aan vertrouwen in de belangrijke ander
- Niet deelnemen aan sociale activiteiten
- Plotselinge terugval van prestaties
- Van huis weglopen
- Depressieve gevoelens
- Zelfverwonding
- Gedachten over zelfdoding of pogingen tot zelfdoding.
- Prostitutie
- Mishandelen/martelen van mensen of dieren

e. Signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag door een vrijwilliger

- Sterke afhankelijkheid van een deelnemer ten opzichte van een bepaalde vrijwilliger
- Een vrijwilliger creëert een soort isolement rondom een deelnemer (bv door steeds gesprekken op de eigen kamer te voeren)
- Veelvuldige seksistische uitingen van een vrijwilliger
- Gespannen sfeer met activiteiten
- Deelnemer is bang, gespannen, wanneer een specifieke vrijwilliger dienst heeft of telkens wanneer hij met de vrijwilliger te maken krijgt
- De vrijwilliger heeft overdreven belangstelling voor een bepaalde deelnemer
- De vrijwilliger wil altijd invallen of stuurt collega vrijwilligers naar huis

Bijlage 3: Profiel en functie van de vertrouwenspersoon

Functieomschrijving en profiel van een vertrouwenspersoon

Functie

De vertrouwenspersoon komt van buiten KansPlus en is in opdracht van het Landelijk Bestuur van KansPlus belast met het in werking zetten van het protocol, alsmede het coördineren en begeleiden van vermeende slachtoffers en of ouders en verwanten gedurende het hele proces dat binnen het protocol valt.

De positie van de vertrouwenspersoon

De vertrouwenspersoon:

- wordt aangesteld door het landelijk bestuur;
- is onafhankelijk van KansPlus;
- heeft geen taken in of betrokkenheid bij klachtafhandeling;
- is uitsluitend op procedure verantwoording verschuldigd aan het Landelijk Bestuur;
- kan zelfstandig operen binnen het taakgebied;
- heeft geen beslissingsbevoegdheid over kosten van eventuele hulpverlening;
- declareert per kwartaal de gemaakte onkosten voor tijd, bureau en reizen;
- kan gebruik maken van bureauondersteuning bij zijn of haar werkzaamheden.

Taken van de vertrouwenspersoon

- contact onderhouden met de melder over het vermoedelijk grensoverschrijdend gedrag;
- het protocol in werking stellen en uitvoeren;
- de taxatiecommissie opdracht geven tot het taxeren van een melding;
- terugkoppeling van de bevindingen van de taxatiecommissie aan de melder en/of Bestuur van de ledengroep;
- voorlichting geven aan het vermeende slachtoffer en/of de ouder/verwanten over de te nemen stappen en consequenties;
- uitreiking van dit protocol aan het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten;
- onderhouden van contacten met de aandachtsfunctionaris, het landelijk bestuur en de directie;
- coördinatie en begeleiding van het gehele proces gedurende de uitvoering van het protocol;
- het voeren van een afrondingsgesprek met het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten, 1 jaar na afsluiting van de gerechtelijke procedure;
- contact onderhouden met de aandachtsfunctionaris.

Vereiste kwalificaties

- Integer
- Onpartijdige opstelling ten opzichte van alle betrokkenen
- Analytisch vermogen
- Goede contactuele eigenschappen.
- Actuele kennis van de sociale kaart

Vereiste opleiding

Minimaal een HBO niveau en ervaring met situaties rond seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Bijlage 4: Profiel en functie van de aandachtsfunctionaris

Profiel en functie van de aandachtsfunctionaris

Functie

De aandachtsfunctionaris is lid van het landelijk bestuur, belast met de portefeuille seksueel grensoverschrijdend gedrag. De aandachtsfunctionaris onderhoudt contact met de vertrouwenspersoon, is lid van de taxatiecommissie en informeert het Landelijk Bestuur over de (voortgang van) casus.

Positie van de aandachtsfunctionaris. De aandachtsfunctionaris:

- wordt aangesteld door en vanuit het landelijk bestuur;
- heeft geen taken in- of betrokkenheid bij klachtafhandeling;
- is verantwoording verschuldigd aan het landelijk bestuur;
- kan zelfstandig opereren binnen het taakgebied;
- heeft geen beslissingsbevoegdheid over kosten van eventuele hulpverlening;
- kan gebruik maken van het bureauondersteuning bij het werk.

Taken van de aandachtsfunctionaris

De aandachtsfunctionaris:

- is lid van de taxatiecommissie;
- heeft regelmatig contact met de vertrouwenspersoon;
- is contactpersoon voor het landelijk bestuur inzake casussen waarbij het protocol in werking is gesteld;
- signaleert hiaten in het protocol en doet voorstellen voor verbetering aan het landelijk bestuur.

Vereiste kwalificaties

De aandachtsfunctionaris:

- heeft affiniteit met dit onderwerp;
- is bereid en in staat om acuut te handelen indien er zich een situatie voor doet;
- is integer;
- is objectief;
- is daadkrachtig.

Vereiste opleiding

Minimaal HBO niveau en bij voorkeur ervaring met vergelijkbare taken.

Bijlage 5: Taak en functie taxatiecommissie

De taxatiecommissie bestaat uit:

- de aandachtsfunctionaris;
- een vertegenwoordiger van een bestuur van een ledengroep;
- een deskundige op het gebied van seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De taak van de taxatiecommissie is het inschatten, op basis van de verkregen informatie van de melder(s) (formulier melding), of er redelijkerwijs aangenomen kan worden dat er inderdaad sprake is van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

De taxatiecommissie rapporteert haar bevindingen aan de vertrouwenspersoon.

Bijlage 6: Formulier melding bij de vertrouwenspersoon.

De vertrouwenspersoon geeft de melding door aan de taxatiecommissie. De informatie die de taxatiecommissie nodig heeft om redelijkerwijs te kunnen taxeren of een vermoeden van seksueel grensoverschrijdend gedrag stand kan houden kan vermeld worden in onderstaand formulier. Let wel; dit formulier wordt ingevuld door de vertrouwenspersoon.

Beschrijf het slachtoffer (o.a. situatie en hulpvraag in het algemeen).....
.....
.....
.....

Beschrijf de vermoedelijke dader (o.a. functie binnen de afdeling van KansPlus):.....
.....
.....
.....

Een feitelijk beeld van de gebeurtenis(sen) van seksueel grensoverschrijdend gedrag:.....
.....
.....
.....

Hoe bent u dit te weten gekomen:
0 op heterdaad betrap
0 vermeend slachtoffer heeft het verteld
0 een gevoel dat ontstaan is
0 een vermoeden naar aanleiding van een of meerdere signalen
0 anders
.....
.....
.....
.....

Welke feitelijke aanwijzingen heeft u voor uw vermoeden?
.....
.....
.....
.....

Zijn er personen die het vermoeden van seksueel grensoverschrijdend gedrag bevestigen?
Zo ja, hoe?.....
.....
.....
.....

Met wie heeft het slachtoffer eerder over het voorval gesproken en hoe heeft de betrokkene gereageerd?

.....
.....
.....

Bijlage 7: Experts op het gebied van verhoren van mensen met een verstandelijke handicap in zake seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Bij de politie worden de verhoren afgenomen. Indien verhoren worden afgenomen bij mensen met een verstandelijke beperking, dan is het mogelijk te vragen naar experts op het gebied van het verhoren van mensen met een verstandelijke handicap.

Dit zijn mensen die ervaring met verstandelijk gehandicapte mensen hebben en een speciale training hebben gedaan om verhoren inzake seksueel grensoverschrijdend gedrag te kunnen afnemen.

Alleen de politie kan deze mensen inschakelen. Voor verwijzing naar de pool van experts kijkt u op de website www.politieacademie.nl en klikt u door naar kenniscentra en vervolgens naar LDN (Landelijk Deskundigheidsmakelaar).

Als de betrokken politiefunctionaris daar niet aan denkt of het niet weet, dan kunt u daar als vermeend slachtoffer of ouder/verwant om vragen.

Bijlage 8: Politie en Justitie

Welke contacten zijn er mogelijk met de politie en justitie?

- ***Wie heeft contact met de politie?***

Bij een vermoeden van grensoverschrijdend gedrag neemt het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten al dan niet samen met de vertrouwenspersoon contact op met de politie voor een advies gesprek om de juiste route en mogelijkheden te kunnen kiezen.

- ***Advocaat***

Indien het vermeende slachtoffer en/of de ouders/verwanten dat wensen stelt KansPlus een jurist dan wel advocaat ter beschikking die hen juridisch zo goed mogelijk kan ondersteunen. Dit vanuit de verantwoordelijkheid die zij in deze situatie draagt.

- ***Melding***

Bij melding van seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt er door de politie geen proces verbaal opgemaakt. Dit betekent dat het vervolg, een politieonderzoek met een verhoor, achterwege blijft. Er vindt dus ook geen strafrechtelijke vervolging van de vermoedelijke dader plaats. Een melding kan door het vermeende slachtoffer of door iemand anders gedaan worden. Het is bovendien mogelijk een anonieme melding te doen; het is niet verplicht om naam en adres van het vermeende slachtoffer op te geven. Voor de politie is het van belang dat seksueel grensoverschrijdend gedrag in ieder geval gemeld wordt. Deze informatie kan van belang zijn als er andere aangiften of meldingen over dezelfde vermoedelijke dader bij de politie binnen komen.

- ***Aangifte***

In geval van aangifte van seksueel grensoverschrijdend gedrag stelt de politie hiervan een verklaring op. U kunt deze eerst rustig doorlezen en waar nodig aanvullen of corrigeren. Daarna ondertekent de melder (hoeft dus niet altijd het vermeende slachtoffer te zijn) de aangifte. Op basis van deze verklaring wordt een proces verbaal opgemaakt.

Aangifte doen betekent overigens niet dat het vermeende slachtoffer op iedere vraag hoeft in te gaan. Tijdens de aangifte worden er nog geen details van het gebeurde gevraagd, dat gebeurt pas bij het verhoor.

Aangifte wordt altijd gedaan bij de politie in de regio waar het seksueel grensoverschrijdend gedrag zich heeft afgespeeld.

- ***Verhoren***

Voor mensen met een verstandelijke beperking kan de politie een gespecialiseerde orthopedagoog inschakelen die afkomstig is uit het werkveld van mensen met een verstandelijke beperking. Zij kunnen die via de Koninklijke Landelijke Politie Diensten inhuren (hiervoor zijn richtlijnen voor de politie opgesteld, zie bijlage 7). De verhoren vinden plaats in een speciaal daarvoor ingerichte verhoorstudio en hebben de intentie niet belastend te zijn voor het vermeende slachtoffer.

Het verhoor wordt opgenomen op video/dvd zodat het vermeende slachtoffer tijdens de rechtsgang doorgaans kan volstaan met een eenmalige verklaring.

Het is van belang dat verhoren goed worden afgenomen, zodat er later geen onnodige seponering wegens onrechtmatig verkregen bewijsmateriaal kan plaatsvinden.

- ***Onderzoek***

Na het doen van aangifte volgt een politieonderzoek waar een verhoor onderdeel van is. Tijdens het onderzoek zal de politie allerlei bewijsmateriaal willen vergaren die later nodig zijn voor de ten laste legging. Hiervoor gelden strenge wettelijke eisen. Allerelei mogelijke sporen die de aangifte ondersteunen zijn van belang.

Als er sprake is van verkrachting niet de kleren in de was gooien en snel via de politie naar het ziekenhuis gaan! Maar ook als er foto's of andere opnames zijn gemaakt of via 'chatten' contact is gelegd, is het goed dat het vermeende slachtoffer en/of ouders/verwanten daar oog voor hebben en ze eventuele bewijsstukken aan de politie overleggen. De politie zal baat hebben bij informatie uit medisch onderzoek, verklaringen van getuigen en aanvullende bewijsmaterialen.

Indien het vermeende slachtoffer dit op prijs stelt, houdt de politie hem/haar of de vertrouwenspersoon als contactpersoon op de hoogte van het verloop van het onderzoek.

- ***Vervolg van het onderzoek***

- a. Als de politie het onderzoek heeft afgerond en vindt dat er onvoldoende bewijsmateriaal tegen de vermoedelijke dader is, dan besluit de officier van justitie om de zaak te laten rusten. Dat wil niet zeggen dat die het vermeende slachtoffer niet gelooft. De officier gaat er in principe van uit dat het verhaal van het vermeende slachtoffer waar is, maar ze kan hiervoor geen of te weinig juridisch bewijs leveren.
- b. Als de politie het onderzoek heeft afgerond en vindt dat er voldoende bewijsmateriaal tegen de vermoedelijke dader is, wordt het dossier doorgestuurd naar de officier van justitie.

- ***De officier van justitie.***

De officier van justitie kan besluiten tot niet vervolgen (seponeren), een schikking (transactie) of vervolgen.

- a. ***Seponeren:*** als de officier van justitie besluit om te seponeren dan gebeurt dat meestal omdat hij/zij vindt dat er onvoldoende bewijs is om bij de rechter tot een veroordeling te komen.
- b. ***Transactie:*** is een seponering onder voorwaarden. De vermoedelijke dader komt de betaling van een schikkingsbedrag overeen of betaalt de schade aan het vermeende slachtoffer. Andere voorwaarden zijn ook mogelijk. Er komt geen proces. Deze mogelijkheid wordt niet vaak bij zedendelicten gebruikt.
- c. ***Vervolgen:*** de officier van justitie zal de vermoedelijke dader aanklagen en voor de rechter brengen. Hij treedt dus namens het vermeende slachtoffer op; die is geen partij in het proces en heeft dus ook geen advocaat nodig! Zeker als de bewijspositie van het vermeende slachtoffer zwak is, is dit echter wel aan te raden. De advocaat van de vermoedelijke dader zal geen mogelijkheid ongemoeid laten om de tenlastelegging en de bewijsvoering, en soms zelfs de betrouwbaarheid van het vermeende slachtoffer als getuige, onderuit te halen.

Bijlage 9: Brief voor aanvragen van bewijs van gedrag

Aan

Plaats :.....

Datum:.....

Betreft: Aanvraag bewijs van gedrag.

Geachte heer/mevrouw,

Hierbij vraag ik een bewijs van gedrag aan.

Ik heb dat bewijs van gedrag nodig voor mijn voorgenomen vrijwilligerswerk binnen KansPlus. KansPlus is een vereniging voor ouders en verwanten van mensen met een verstandelijke handicap.

De werkzaamheden die ik uit zal gaan voeren zijn:

.....
.....
.....
.....
.....

Het betreft werkzaamheden:

0 voor onbepaalde tijd

0 eenmalige activiteit

0 diverse activiteiten verspreid door het jaar

Ik ga deze werkzaamheden uitvoeren binnen de ledengroep:

(adres van secretariaat)

.....
.....
.....
.....
.....

Met vriendelijke groeten

Naam

Adres

Postcode

Woonplaats

Tel nummer

Handtekening:

Bijlage 10: Maatregelen die het landelijk bestuur tot haar beschikking heeft

Het Algemeen bestuur heeft tijdens en na het politieonderzoek 5 disciplinaire maatregelen tot haar beschikking. Hierbij mag het bestuur de belangen van het vermeende slachtoffer boven dat van de vrijwilliger die vermoedelijke dader is stellen.

- MAATREGELEN TIJDENS HET (VOOR)ONDERZOEK

a. op non actief stellen van de vermoedelijke dader

Het landelijk bestuur kan de vermoedelijke dader op non actief stellen. Dit duurt ten hoogste 6 weken. Als de omstandigheden daartoe aanleiding geven, kan de termijn van op non actief stelling met ten hoogste 6 weken verlengd worden. Die verlenging wordt schriftelijk en gemotiveerd door het landelijk bestuur aan de betrokkenen mede gedeeld. Als over het gedrag van de betrokkene aangifte bij de politie is gedaan, duurt de op non actief stelling tot het openbaar ministerie en/of de rechter in laatste instantie hebben beslist.

b. functieonthefing.

Hiertoe is het bestuur van de ledengroep bevoegd, bij meerderheid van stemmen. Bij deze maatregel mag de vermoedelijke dader tijdens en na het (voor)onderzoek de functie die hij bekleedde niet langer meer uitoefenen.

- MAATREGELEN NA HET (VOOR) ONDERZOEK

c. opzegging van het lidmaatschap. (statutair vastleggen)

Hiertoe is alleen het landelijk bestuur bevoegd. Na opzegging van het lidmaatschap kan de vermoedelijke dader geen enkele functie binnen KansPlus meer bekleden. De grond van opzegging van het lidmaatschap in het licht van het protocol is: "...wanneer van de vereniging redelijkerwijs niet gevergd kan worden het lidmaatschap voort te laten duren".

d. ontzetting uit het lidmaatschap (statutair vastleggen)

Hiertoe is alleen het landelijk bestuur bevoegd. De vermoedelijke dader kan geen enkele functie binnen KansPlus bekleden na ontzetting uit het lidmaatschap. De grond van ontzetting uit het lidmaatschap in het licht van dit protocol is: "...wanneer de leidinggevende KansPlus onredelijk benadeelt".

Dit is onder meer het geval als de vermoedelijke dader door een gerechtelijke uitspraak al is veroordeeld wegens ongewenste intimiteiten.

Het verschil tussen opzegging en ontzetting zit enkel en alleen in de waardering van de grond. Bij ontzetting is er sprake van aan te tonen verwijtbaar gedrag. Bij opzegging is dat minder duidelijk.

e. civielrechtelijke procedure.

Het bestuur is gerechtigd om een civielrechtelijke procedure tegen de vrijwilliger die de vermoedelijke dader is op te starten. De vermoedelijke dader wordt dan aansprakelijk gesteld voor de geleden schade indien er aangetoond kan worden dat er schade is geleden tengevolge van het handelen van de vermoedelijke dader.

MAATREGELEN NA SEPONEREN, TRANSACTIE OF VERVOLGING

Als het onderzoek gedaan is en/of de rechter heeft een uitspraak gedaan kunnen de volgende situaties zich voordoen:

- Voor justitie is *niet bewezen* dat vermoedelijke dader binnen of buiten KansPlus een delict heeft gepleegd. Wanneer justitie niet heeft kunnen aantonen dat vermoedelijke dader schuldig is, is hij dus *onschuldig*. De op non actief stelling wordt opgeheven en de vrijwilliger in kwestie wordt in ere hersteld (*rehabilitatie*). De wijze waarop dat dient te gebeuren wordt in overleg met betrokken vrijwilliger uitgevoerd.

- Voor justitie is *niet bewezen* dat vermoedelijke dader binnen of buiten KansPlus een delict heeft gepleegd vanwege gebrek aan bewijsmateriaal. De zaak is *geseponeerd*.
Toch blijven er twijfels bestaan. Het is sterk afhankelijk van de onrust die is ontstaan en hoe de verhoudingen schade hebben opgelopen, of en hoe men binnen de afdeling weer met elkaar verder kan. De voorkeur gaat er naar uit om toch, wegens gebrek aan vertrouwen, met elkaar te stoppen.
- Voor justitie is *bewezen* dat vermoedelijke dader binnen of buiten KansPlus een delict heeft gepleegd.
De kans op herhaling binnen onze kwetsbare doelgroep van KansPlus is aanwezig. In deze situatie is ontzetting uit het lidmaatschap van KansPlus op zijn plaats. De dader kan geen functies binnen KansPlus meer vervullen.

Indien in alle boven beschreven situaties de vrijwilliger/vermoedelijke dader *geen lid is van KansPlus* worden in alle situaties *alle contacten tussen KansPlus en de vrijwilliger/vermoedelijke dader verbroken*. *De vrijwilligersovereenkomst wordt ontbonden (zie bijlage 12)*.

Bijlage 11: Voorbeeld van een brief voor op non-actief stelling

Ondergetekende.....verklaart hierbij kennis genomen te hebben van zijn/haar op non actief stelling met betrekking tot zijn/haar taken voor KansPlus afdeling te.....

Ondergetekende zal met ingang van heden al zijn/haar functies binnen KansPlus neerleggen tot het moment waarop het justitioneel onderzoek afgerond is (indien van toepassing) en de rechtbank een uitspraak heeft gedaan. Hij/zij zal vanaf het moment van de ondertekening de activiteiten en eventueel KansPlus verenigingsgebouw niet meer bezoeken en direct noch indirect contact hebben met leden.

Ondergetekende heeft kennis genomen van het feit, dat wanneer hij/zij de afspraken, voortvloeiend uit deze overeenkomst schendt, KansPlus direct zal overgaan tot een procedure tot ontbinding van de vrijwilligersovereenkomst en/of het opzeggen van het lidmaatschap van KansPlus, conform de statuten van KansPlus.

Aldus overeengekomen d.d.....

Plaats.....

Handtekening.....

Handtekening van de voorzitter va het landelijk bestuur KansPlus.....

.....en.....

naam (voluit)
Functie

naam (voluit)
Functie

Bijlage 12: Voorbeeld van een brief voor ontbinding van de vrijwilligersovereenkomst

Plaats:

Datum:

Het landelijk bestuur, vertegenwoordigd door voorzitter dhr/mevr....., verklaart bij deze dat de vrijwilligersovereenkomst zoals ondertekend dd. ...-....-201.., door de heer/mevrouw.....als vrijwilliger per direct is ontbonden.

Het is de heer/mevrouw.....niet toegestaan om in het kader van genoemd overeenkomst nog langer activiteiten voor KansPlus te ondernemen.

Handtekening vice voorzitter van het landelijk bestuur KansPlus

De heer /mevr.

protocol grensoverschrijdend gedrag KansPlus
Versie 3, 2012

Bijlage 13: Belangrijke adressen

MEE

MEE biedt informatie, advies en ondersteuning, ook als het gaat om handicap en seksualiteit. Soms geeft zij zelf, al dan niet in samenwerking met scholen, cursussen rond weerbaarheid, seksualiteit en sociale vaardigheden. Soms ondersteunen zij met verwijzingen en/of materialen. Het adres van een MEE bij u in de buurt is te vinden op de website van MEE Nederland: www.mee.nl

Movisie

Movisie is een landelijke expertisecentrum voor de aanpak van huiselijk en seksueel geweld en vraagstukken rond sekse en etniciteit. Movisie ondersteunt professionals uit diverse beroepsgroepen en disciplines, zoals welzijn, zorg- en hulpverlening, gezondheidszorg, politie en justitie. Movisie biedt geen directe ondersteuning aan cliënten of hun ouders, maar beschikt wel over informatie en producten die ook voor ouders interessant kunnen zijn.

Postbus 19129
3501 DC Utrecht
030 – 78 92 000
www.movisie.nl
info@movisie.nl

Rutgers WPF

Rutgers WPF doet onderzoek, ontwikkelt voorlichtingsprogramma's en heeft een eigen informatiecentrum op het gebied van seksualiteit. Rutgers WPF heeft een aantal projecten voor mensen met een handicap. Het informatiecentrum heeft een uitgebreide collectie met onder meer publicaties over handicap en seksualiteit.

Postbus 9022
3506 GA Utrecht
030 – 23 13 431
www.rutgerswfp.nl
office@rutgerswfp.nl

Belangrijke websites

www.begrensdeliefde.nl

Gezamenlijke website van Movisie en Rutgers WPF met programma's met materialen, beleidsinstrumenten rond seksualiteit, preventie en seksueel misbruik bij mensen met een beperking.

www.bosch-training-en-advies.nl

Erik Bosch is auteur en trainer in de zorgsector rond onder andere bejegening en seksualiteit.

www.ellen-suykerbuyk.nl

Ellen Suykerbuyk is auteur en geeft trainingen en advies over seksualiteit, seksueel misbruik en mensen met een handicap.

www.nigz.nl

Biedt docenten een actueel overzicht van les- en achtergrondmateriaal over gezondheid. Op de site staat ook de SchoolSlag checklist waarmee de kwaliteit van preventieprogramma's voor scholen is beoordeeld.

www.jeugdseksualiteit.be

Belgische website met veel informatie over seksualiteit.

www.sensoa.be

Sensoa is het Vlaamse expertisecentrum voor seksuele gezondheid.

www.sjn.nl/16ofzo/seks.htm

Onderdeel van de site van NIZW Jeugd waarin aan de hand van concrete thema's en vragen allerlei voorbeelden rondom seksualiteit worden uitgelegd.

www.weetal.nl

Site over liefde, relaties, intimiteit, en seks voor dove- en slechthorende jongeren en voor iedereen die hier meer over wil weten.

www.zetnet.nl

Site van en door mensen met een verstandelijke handicap. Op de site staan ook stukjes over seksualiteit.

Bijlage 14: Literatuurlijst

- *Protocol handelwijze bij meldingen van seksueel misbruik van mensen met een beperking.*
Beleidsgroep zeden en jeugdzorg Politie Utrecht en Vereniging Gehandicaptenzorg Utrecht (VGU), 2004.

- *Begeleiding van seksueel misbruikte mensen met een verstandelijke beperking.* Erik Bosch en Ellen Suykerbuyk. 2005
Uitgeverij Nelissen, Soest, ISBN: 90 244 1685 X.

- *Van calamiteit naar preventiebeleid.*
Beleid en praktijk van gehandicaptenzorg op het gebied van seksualiteit en seksueel misbruik.
Transact, 2003.

- *Convenant preventie seksueel misbruik.*
Convenant tussen cliëntorganisaties, werkgeversorganisatie en Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) over de preventie van seksueel misbruik van cliënten door medewerkers van de zorgaanbieders in de gehandicaptenzorg.

- *Verstandelijke handicap en seksueel misbruik.*
J. Douma P. van den Berg en J Hoekman, 1998
Uitgeverij Lemniscaat, Rotterdam, ISBN: 90 563 71711

- *Waarom staan seksualiteit en seksueel misbruik hoog op de agenda?*
Artikel in het ASVZ blad "in beeld" (2004), Marian Heestermans.

- *Literatuurlijst en websites over ongewenste omgangsvormen.*
Transact (2004).

- *Zedendelicten met of door verstandelijk gehandicapten leiden zelden tot veroordeling.*
Persbericht Universiteit Leiden (1999).

- *Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie (1997).*
Brochure van ministerie van justitie, als PDF bestand in te kijken op de website: www.minjus.nl, publicaties, zoekactie: 'seksueel geweld'.

- *Ongewenst gedrag in je groep, wat doe je dan?*
Scouting Nederland (2005).
Meer informatie: www.scouting.nl, dit is scouting, landelijk kenniscentrum, publicaties.

- *Horen verstandelijk gehandicapte personen in zedenzaken.*
Artikel in Modus, Bob van Zijderveld (1997)

Artikelen in PlusPunt, verenigingsblad KansPlus

